

مقاله پژوهشی
اصیل
Original
Article

تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی در برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان

احمد ملکی‌پور^۱، سید محمدعلی میرجلیلی^۲

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی در برنامه درسی دانشجومعلمان رشته دبیری الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان بود. **روش:** جامعه تحقیق شامل اساتید رشته معارف و کلیه سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان در سال ۱۳۹۹-۴۰ بود. برای انتخاب جامعه از روش نمونه‌گیری هدفمند با تکنیک معیاری در بخش اساتید معارف اسلامی و روش نمونه‌گیری سرشماری در بخش سرفصلهای رشته الهیات و معارف اسلامی استفاده شد. ابزار پژوهش در این تحقیق، مصاحبه نیمه ساختاریافته و چک‌لیست تحلیل محتوا بود؛ بدین صورت که در مرحله اول با ۱۵ نفر از اساتید رشته معارف اسلامی برای استخراج شایستگی‌های تربیت دینی مصاحبه صورت گرفت. سپس بر اساس شایستگی‌های استخراج شده در خصوص تربیت دینی، یک چک‌لیست تحلیل محتوا طراحی شد تا میزان پوشش شایستگی‌های تربیت بدنی در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان تحلیل شود. برای تعیین روایی ابزار، از روایی محتوایی استفاده شد و فهرست وارسی در اختیار سه نفر از متخصصان معارف اسلامی قرار گرفت. روایی سازه تحلیل محتوا نیز از نظر اساتید رشته معارف، بررسی و تأیید شد و پایایی آن با بهره‌گیری از روش ویلیام اسکاتریال ۸۲ درصد محاسبه شد. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد که سرفصلهای برنامه درسی در رشته الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان بخش زیادی از شایستگی‌ها را پوشش داده است؛ ولی بعضی از مؤلفه‌های هر شایستگی نیز مورد غفلت قرار گرفته‌اند. همچنین در سرفصلهای برنامه درسی دبیری الهیات، شایستگی‌های شناختی بیشترین و شایستگی‌های اقتصادی - حرفه‌ای کمترین حضور را داشتند. **بحث و نتیجه‌گیری:** به نظر می‌رسد نیاز است دست‌اندرکاران آموزشی و برنامه‌ریزان درسی دانشگاه فرهنگیان، نسبت به آموزش شایستگی‌های تربیت دینی غفلت شده در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات و معارف اسلامی توجه داشته باشند.

✦ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۲۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۳

۱. استادیار گروه آموزش علوم تربیتی پردیس رسول اکرم (نویسنده مسئول). نشانی: اهواز؛ دانشگاه فرهنگیان.

Malekipour95@gmail.com

۲. استادیار گروه آموزش علوم تربیتی، پردیس شهید پاک‌نژاد. یزد؛ دانشگاه فرهنگیان. Miryazdi20@gmail.com

واژگان کلیدی: شایستگی، تربیت دینی، برنامه درسی، الهیات، دانشگاه فرهنگیان.

الف) مقدمه

در آغاز هزاره سوم، آموزش عالی به عنوان یکی از مهم‌ترین سازمانها، نقشی کلیدی در شکوفایی و توسعه همه‌جانبه جوامع دارد (ملکی‌پور و همکاران، ۱۳۹۸). در این بین، بحث تربیت و ارزشهای معنوی در دانشگاه نیز یکی از جنبه‌های تأثیرگذار در پیشرفت جامعه محسوب می‌شود. لذا دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی در همه کشورها، حصول اهداف اخلاقی، ارزشی، معنوی و دینی را وجهه همت خود قرار می‌دهند. به بیان دیگر؛ نظامهای آموزش عالی نمی‌توانند در کنار کارکردهای علمی و فنی خود، به وظایف و مسئولیتهای اخلاقی‌شان اهمیت ندهند. این مهم، به ویژه در آن دسته از نظامهای آموزشی که دغدغه‌ها و جهت‌گیری‌های دینی و مذهبی دارند، به گونه‌ای بارزتر نمود می‌یابد (قاسم‌پور و همکاران، ۱۳۹۶). در کشور ایران بعد از انقلاب اسلامی، رسالت تربیتی مؤسسات آموزش عالی، تربیت جوانانی آگاه از اهداف اسلام، مطلع از فرهنگ غنی و مستقل اسلامی - ایرانی و متعهد به مصالح کشور بوده و بر این اساس، دانشگاه باید در راستای نجات فرد از نادانی و ایجاد زمینه تعالی فرد در جهت تکامل و رسیدن به مقام عبودیت گامهای اساسی بردارد (خوشی و همکاران، ۱۳۹۲). بنابر این، تأکید بر فضائل دینی و معنوی، نقش محوری را در تربیت دینی دانشجویان در جامعه دارد.

امروزه تربیت دینی یکی از مهم‌ترین و عمده‌ترین بخشهای معارف اسلامی و فلسفه بحث پیامبران و اساسی‌ترین اهداف اولیای الهی و متولیان و مربیان جامعه انسانی - اسلامی است (پاکزاد، ۱۳۹۰)؛ که به عنوان یک حوزه مطالعاتی در قلمرو تربیت اسلامی، از دهه ۷۰ شمسی وارد مباحث تربیتی کشور شده است (یزدخواستی و همکاران، ۱۳۹۷). از نظر مفهوم‌شناسی، تربیت دینی به معنای رشد دادن یا فراهم کردن زمینه رشد و شکوفایی استعدادها و به فعلیت رساندن قوای نهفته یک موجود در ابعاد شناختی و عاطفی است. به عبارت دیگر؛ رشد و تقویت عقاید دینی، حالات و عواطف مذهبی و تقید به مناسک و آداب دینی را برای تحقق شخصیتی متدین مد نظر دارد (کیومرثی، ۱۳۸۹). به طور کلی، مقصود از تربیت دینی، هرگونه فعالیت هدفمندی است که به منظور ایجاد شناخت و باور به معارف دینی و تقویت آن و گرایش به ارزشها و هنجارهای دینی و التزام عملی به احکام و دستورهای دینی مطرح می‌شود (یزدخواستی و همکاران، ۱۳۹۷). از این رو، تربیت دینی زمینه‌ساز تکوین هویت دینی و رشد متعادل دینداری در همه جنبه‌هاست. (صادق‌زاده قمصری و حنیفه‌زاده، ۱۳۹۷)

هدف غایی در تربیت دینی، پرورش انسان مقرب الهی است که شاکله دینی در وجود او به طور کامل شکل بگیرد و رفتارهای دینی ریشه‌دارتر از او سر بزند (سبحانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۳). امروزه در میان آموزش‌هایی که در دانشگاه ارائه می‌شود، تربیت دینی با هدف ایجاد نگرش مثبت به اعتقادات دینی و نیز سرمایه‌های فرهنگی خودی و تقویت روحیه پاسداری از استقلال کشور و نفی هرگونه ستمگری و ستم‌پذیری و تربیت انسان عامل به فضیلت‌های انسانی و اسلامی و مقاوم در برابر رذیلت‌های اخلاقی انسانی، با شیوه جذاب، طراحی و اجرا می‌شود و مسئولان فرهنگی و متولیان آموزش و تربیت دینی امیدوارند که فرد از طریق آموزه‌های تربیتی دینی، شایستگی لازم را برای تقرب به درگاه الهی پیدا کند و به انسانی تبدیل شود که با روحیه نشاط و شادابی، معیارهای دینی و اخلاقی را در حین انجام خدمت مراعات کند و وظایف محوله را متعهدانه انجام دهد. اما با وجود تلاش‌های زیاد و هزینه‌های فراوان، نگاه تربیت دینی بدون توجه به کل عناصر و عوامل و بدون نظام تربیتی مدون و علمی صورت می‌پذیرد. (مجیبی و کریمی، ۱۳۹۲)

بدیهی است که موضوع تربیت دینی برای دانشجویانی که قرار است به عنوان معلم در جامعه ایفای نقش کنند، اهمیت زیادی دارد؛ زیرا چنانچه معلمان شایستگی‌های تربیت دینی را به خوبی فرا گرفته باشند، یقیناً به نحو اثربخش‌تری خواهند توانست نسبت به آموزش این شایستگی‌ها به دانش‌آموزان خود اقدام کنند. اهمیت موضوع تربیت دینی وقتی حساس‌تر می‌شود که آموزش تربیت دینی برای دانشجو معلمان رشته معارف اسلامی مد نظر باشد؛ زیرا فلسفه وجودی گنجاندن دروس معارف اسلامی در دانشگاه‌ها، «انسان‌سازی» است و دانشگاه، کارخانه آدم‌سازی می‌باشد که صلاح و فساد جامعه، هر دو بدان وابسته است. (مجیدی و فاتحی، ۱۳۸۵)

با عنایت به اهمیت نقش معلم در جامعه در نظام جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه فرهنگیان، متولی تربیت معلم و تأمین‌کننده نیروی انسانی آموزش و پرورش کشور محسوب می‌شود (سلیمی و همکاران، ۱۳۹۷). در این دانشگاه، توجه به برنامه درسی برای آموزش شایستگی‌های تربیت دینی به دانشجو معلمان رشته معارف، نقش محوری را ایفا می‌کند؛ زیرا نقش معلم از انتقال‌دهنده اطلاعات که در ابتدای تأسیس تربیت معلم در ایران دنبال شده، به هدایت‌کننده جریان تربیت در راستای «تکوین و تعالی پیوسته هویت متربیان برای دستیابی به مراتبی از حیات طیب» (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰) تبدیل شده است. در این بین، بدیهی است تحقق چنین هدفی مستلزم آن است که نظام تربیت معلم و برنامه‌های درسی آن بر مدار

۲۳۰ ♦ تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی...

دیگری تنظیم شود (صفرنواده و همکاران، ۱۳۹۸)؛ زیرا برنامه درسی، مهم‌ترین ابزار تحقق بخشیدن به رسالتهایی آموزش عالی و آینه نقشها و هدفهای آن است (فتحی واجارگاه و مؤمنی، ۱۳۸۸). برنامه درسی از نظر مفهومی شامل سازماندهی مجموعه‌ای از فعالیتهای یاددهی-یادگیری برای ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرندگان و ارزشیابی از میزان تحقق آنهاست (بارمحمیدیان، ۱۳۹۵). لذا آموزش شایستگی‌های تربیت دینی در برنامه درسی برای دانشجومعلم‌ان رشته الهیات که به عنوان تجلی آموزش این مؤلفه‌ها محسوب می‌شود، باید به شکل ویژه مد نظر باشد. در ارتباط با این پژوهش، تحقیقاتی صورت گرفته که در ادامه به آن اشاره می‌شود.

رحمان‌پور و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با هدف شناخت آسیبهای تربیت دینی به منظور ارائه راهکارهای مناسب از دیدگاه صاحب‌نظران با محوریت برنامه‌ریزی درسی، به این نتیجه دست یافتند که برخوردهای تعصب‌آمیز و قشری‌گونه، کج‌فهمی‌ها، بدفهمی‌های دینی از سوی افراد و همچنین ناکارآمدی نظامهای تربیت دینی، مهم‌ترین آسیبهاست.

غلام‌پور و همکاران (۱۴۰۰) در «تبیین ویژگی‌های برنامه درسی تربیت دینی با توجه به قرآن کریم و سیره تربیتی معصومان (ع)» اشاره کردند که برنامه‌ریزان درسی با در نظر گرفتن ویژگی‌های اهداف، محتوا، مربی، متربی، محیط، روشهای یاددهی-یادگیری، ارزشیابی و عوامل مؤثر بر برنامه درسی تربیت دینی فراگیران، می‌توانند به طراحی و تدوین بهتر برنامه‌های درسی تربیت دینی بپردازند.

ندایی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با هدف بررسی شاخصهای تربیت دینی در برنامه‌های درسی دوره‌های فرماندهان و مدیران، به این نتیجه رسیدند که بین تمام شاخصها، شاخصهای بصیرت، ولایتمداری و شجاعت که در قالب برنامه‌های درسی در دوره‌ها به فرماندهان و مدیران عرضه شده، بیشترین تجلی را داشته است. بنابر این، جهت‌گیری عمده برنامه‌های درسی دوره‌های فرماندهان و مدیران در سپاه، به سمت افزایش بصیرت و ولایتمداری است. همچنین شاخصهای ایثار و عدالت در برنامه‌های درسی عرضه شده، کمترین تجلی را داشته است.

اکرمی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با هدف بررسی وضعیت کنونی تربیت دینی و اخلاقی دانش‌آموزان بر اساس شاخصهای سند تحول، دریافتند که مدارس استانهای خراسان جنوبی، بوشهر، مازندران، همدان و تهران، از تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی بیشتری برخوردارند و مدارس محروم، از نظر تربیت دینی و اخلاقی نیز عمدتاً محروم‌ترند.

عباسی و همکاران (۱۳۹۸) در «طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم از دیدگاه تفسیر المیزان»، به این نتیجه رسیدند که عواملی همچون: فرهنگ تربیت اخلاقی، ویژگی‌های تربیت اخلاقی، سیاستها و اهداف محیطی، عوامل تسهیل‌کننده و موانع و ویژگی پذیرندگان، منجر به تحقق برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی می‌شود.

باقری‌نیا و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهش «آسیب‌شناسی تربیت دینی با نظر به مبانی معرفت‌شناسی دینی اندیشه‌های نوگرایانه نصر حامد ابوزید»، به این نتیجه رسیدند که تربیت دینی می‌تواند از جهالت (انفعال در برابر قدرت عاطفه)، سرسپردگی (تسلیم در برابر مشروعیت قدرت و قهر در روابط اجتماعی) و ظلم، جلوگیری کند.

با توجه به آنچه گفته شد، در برنامه درسی مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خصوص رشته الهیات، به صراحت تأکید شده که دوره آموزش الهیات به منظور پرورش معلمانی توانمند و آگاه در زمینه آموزش اعتقادات، اخلاق و احکام و انتقال اندیشه‌های اسلامی و ایجاد نگرش مثبت به نظام احسن الهی در فرزندان این مرز و بوم تدوین شده، تا معلمانی فکور و آگاه به بسترهای تخصصی این رشته و توانمند در ایجاد ارتباط با ادبیات دنیای امروز و رفع مشکلات و شبهات اعتقادی دانش‌آموزان تربیت کنند. همچنین هدف اصلی این رشته، تربیت معلمانی است که واجد شایستگی‌های لازم برای آموزش دروس الهیات باشند. در این بین می‌توان استدلال کرد که کسب شایستگی‌های تربیت دینی نیز از شایستگی‌های مهم معلمان محسوب می‌شود و نیاز است دانشجومعلمان در محیط آموزشی در معرض کسب این شایستگی‌ها قرار گیرند. بدیهی است که برنامه درسی به عنوان قلب آموزش، یگانه عامل در کسب شایستگی‌های تربیت دینی توسط دانشجومعلمان رشته الهیات و معارف اسلامی، نقش بسزایی را ایفا می‌کند. برنامه درسی در معمولی‌ترین حالت ممکن خود، شامل دو سطح برنامه درسی پنهان و برنامه درسی رسمی در قالب محتواست؛ بدین صورت که امروزه دانشجومعلمان، بخشی از یادگیری و تجارب ارزنده خود را از نوع تعاملات، جو و مقررات و محیط فیزیکی که در حوزه برنامه‌ریزی درسی از آن با عنوان برنامه درسی پنهان یاد می‌شود، کسب می‌کنند و بخش دیگری از یادگیری خود را از طریق برنامه درسی رسمی در قالب محتوا که توسط متخصصان این حوزه تدوین شده و اساتید در کلاس آن را آموزش می‌دهند، به دست می‌آورند. آنچه در این پژوهش مد نظر می‌باشد، برنامه درسی رسمی در قالب محتواست. بنابر این، مسئله اصلی پژوهش این است که

۲۳۲ ♦ تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی...

سرفصلهای دروس معارف تا چه حدی تربیت دینی مد نظر اسلام را آموزش می‌دهند؟ و آیا دانشجویان بعد از اتمام این دروس، شایستگی‌های تربیت دینی بیشتری از برنامه درسی رسمی پیدا می‌کنند؟ چنانچه میزان توجه به بحث شایستگی‌های تربیت دینی در برنامه درسی رسمی مورد توجه قرار نگرفته باشد، بالطبع کسب این شایستگی‌ها برای دانشجومعلم‌ان رشته دبیری الهیات و معارف اسلامی در بخش برنامه درسی رسمی مبهم خواهد بود.

این پژوهش به چند دلیل حائز نوآوری است. اول اینکه، بررسی‌های پژوهشگر نشان داد در این حوزه، تحقیقی صورت نگرفته است؛ لذا این پژوهش در نوع خود بکر و جدید است. دوم اینکه، آگاهی از میزان توجه برنامه درسی رسمی دانشجویان رشته الهیات و معارف اسلامی به میزان حضور شایستگی‌های تربیت دینی مد نظر اسلام می‌تواند برنامه‌ریزان درسی دانشگاه فرهنگیان را نسبت به بازنگری برنامه درسی رسمی بر اساس شایستگی‌های تربیت دینی آگاه‌تر کند. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر، تحلیل مغفول آموزش شایستگی‌های تربیت دینی در برنامه درسی دانشجومعلم‌ان رشته دبیری الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان است.

ب) روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ ماهیت، از نوع کیفی محسوب می‌شود که با روش مصاحبه و تحلیل محتوا صورت گرفته است. این پژوهش همچنین از نظر هدف پژوهش، از نوع کاربردی است؛ چون نتایج آن می‌تواند مورد استفاده برنامه‌ریزان درسی و متولیان آموزش تربیت معلم قرار گیرد. جامعه پژوهش حاضر، دو گروه را در بر می‌گیرد؛ گروه اول، شامل اساتید حوزه معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان و گروه دوم، شامل کلیه سرفصلهای برنامه درسی دانشگاه فرهنگیان برای رشته الهیات در سال ۱۳۹۹-۴۰۰ است. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری هدفمند با تکنیک معیاری، برای اساتید رشته معارف اسلامی و از روش نمونه‌گیری سرشماری، برای انتخاب سرفصلها استفاده شده است که بر این اساس، کلیه سرفصلهای این رشته بررسی شدند. معیارهای انتخاب اساتید، علاقه به شرکت در پژوهش، داشتن مدرک تحصیلی مرتبط و نیز سابقه تدریس در دانشگاه فرهنگیان بود. ابزار پژوهش، مصاحبه نیمه ساختاریافته و چک‌لیست تحلیل محتواست. فرایند این پژوهش در دو مرحله مصاحبه و تحلیل محتوا به صورت ذیل انجام گرفت:

مرحله ۱) بخش مصاحبه: ابتدا با ۱۵ نفر از اساتید رشته معارف با روش نمونه‌گیری هدفمند با تکنیک معیاری، مصاحبه نیمه ساختاریافته تا رسیدن به اشباع نظری انجام شد.

مدت مصاحبه برای هر کدام از آنها بین ۳۰ تا ۶۰ دقیقه طول کشید. فرایند تحلیل داده‌ها در بخش مصاحبه نیمه ساختاریافته، استقرایی بود که با روش تحلیل مضمون انجام شد. بر این اساس، برای تحلیل داده‌ها، نتایج هر مصاحبه پس از ضبط و یادداشت‌برداری، با چند بار مرور کلیه جملات روی کاغذ پیاده شد تا مفاهیم و طبقات اصلی آن کشف و شناسایی شوند. سپس پژوهشگر با فرموله کردن جملات مشابه، اقدام به تشکیل مضامین کرد. برای تعیین اعتبار داده‌ها، از راهبرهایی همچون بازبینی مصاحبه‌شوندگان و بازبینی پژوهشگران همکار استفاده شد. برای قابلیت اطمینان در پژوهش حاضر، از یک ناظر بیرونی که سابقه پژوهش کیفی و تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی را داشت، استفاده شد که بدین صورت، در نهایت قابلیت اطمینان پژوهش هم ایجاد شد.

مرحله ۲) تحلیل محتوا: با تأکید بر شایستگی‌های استخراج‌شده تربیت دینی در مرحله اول، ابزار چک‌لیست تحلیل محتوا شامل ۶۸ مؤلفه شایستگی تربیت دینی در زیرمجموعه ۹ دسته شایستگی تدوین شد (جدول ۱) تا میزان توجه به شایستگی‌های تربیت دینی در سرفصلهای برنامه درسی رشته دبیری الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان تحلیل شود. برای تعیین روایی ابزار، از روایی محتوایی استفاده شد و فهرست واریس در اختیار سه نفر از اساتید حوزه معارف اسلامی قرار گرفت و پس از اعمال نظرات و رفت و برگشت چک‌لیست بین پژوهشگر و اساتید، چک‌لیست نهایی تأیید شد. برای ایجاد اطمینان از پایایی پژوهش نیز از رویکرد ویلیام اسکات بهره گرفته شد؛ بدین صورت که بخشی از محتوای سرفصلهای برنامه درسی رشته معارف توسط خود پژوهشگر و یک متخصص بیرونی که به روش تحلیل محتوا آشنایی مکفی را داشت، تحلیل شد که ضریب توافق حاصل، ۸۲ درصد به دست آمد. واحد تحلیل در این تحقیق، مضمون هر یک از سرفصلهای رشته الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان است. از این رو، برای پاسخ به سؤالات، بعد از تجزیه و تحلیل محتوای سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان، جداولی برای فراوانی هر سازه و زیرمقوله‌های آن به شرح جدول ۱ تدوین شد.

جدول ۱: چک‌لیست تحلیل محتوا

ردیف	سازه‌های شایستگی تربیت دینی	زیرمؤلفه‌های سازه‌های شایستگی تربیت دینی
۱	شناختی	خودشناسی - شناخت هستی - معرفت الهی - خردورزی و تعقل - کرامت انسان - احکام دینی - قوانین اسلامی - شناخت حق و باطل - عبرت‌گیری

۲۳۴ ♦ تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی...

۲	اعتقادی	خودآگاهی - التزام به ارزشها - توکل - امیدواری - توحید - نبوت - معاد - علم دوستی - نودوستی - عدالت دوستی - فطرت‌مداری
۳	اخلاقی	خوشرویی - صبر - محبت - عزت نفس - شجاعت - ایثار - وفای به عهد - تفکر خلاقانه - تفکر انتقادی - اخلاص - صداقت - خودسازی - سعه صدر - روحیه ساده‌زیستی - وجدان اخلاقی
۴	سیاسی	بصیرت - ولائتمداری - مشارکت سیاسی - عدالت‌خواهی - ظلم‌ستیزی - حق‌گرایی - حکومت اسلامی - وحدت مسلمین - صلح‌جویی
۵	عبادی	تکالیف دینی - اقامه نماز - عبادت مخلصانه - دادن زکات - قرائت قرآن - شکرگزاری - خویشنداری - عبودیت - عمل صالح - جهاد در راه خدا
۶	اجتماعی	امر به معروف و نهی از منکر - نقد پذیری - احساس مسئولیت - همکاری - بدعت‌زدایی
۷	خانوادگی	احسان به والدین - صله رحم - تربیت جنسی - تشکیل و تحکیم خانواده
۸	جسمانی - روانی	حفظ سلامت جسم و روح - حفظ محیط زیست - تفریحات سالم - ورزش - تغذیه سالم
۹	اقتصادی - حرفه‌ای	کسب و کار حلال - پرهیز از بطالت و بیکاری - انصاف - پرهیز از اسراف و تبذیر

ج) یافته‌های پژوهش

در این پژوهش، بعد از تهیه چک‌لیست شایستگی‌های تربیت دینی، کلیه مؤلفه‌ها و شایستگی‌های تربیت دینی در بین سرفصلهای رشته دبیری الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان، تحلیل محتوا شد. نتایج در قالب ۱۰ جدول درج شده است.

جدول ۲: تحلیل محتوا سازه شایستگی‌های شناختی تربیت دینی

فرآوانی	گویه‌های سازه شایستگی‌های شناختی تربیت دینی	
۰	خودشناسی	۱
۱۱	شناخت هستی	۲
۱۵	معرفت الهی	۳
۰	خردورزی و تعقل	۴
۰	کرامت انسان	۵
۲۱	احکام دینی	۶
۰	قوانین اسلامی	۷
۰	شناخت حق و باطل	۸
۶	عبرت‌گیری	۹
۵۳	جمع فرآوانی	

جدول ۲، وضعیت سازه شایستگی‌های شناختی تربیت دینی را در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان نشان می‌دهد. بر اساس جدول، در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات، به شایستگی‌های شناخت هستی با فراوانی ۱۱، معرفت الهی با فراوانی ۱۵، احکام دینی با فراوانی ۲۱ و شایستگی عبرت‌گیری با فراوانی ۶ توجه شده است؛ ولی به شایستگی‌های خودشناسی، خردورزی و تعقل، کرامت انسانی، قوانین اسلامی و شناخت حق از باطل در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان توجه نشده است. بنابر این، می‌توان نتیجه گرفت که امکان آموزش شایستگی‌های شناخت هستی، معرفت الهی، احکام دینی و شایستگی عبرت‌گیری در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان تعریف شده است؛ ولی امکان آموزش شایستگی‌های خودشناسی، خردورزی و تعقل، کرامت انسانی، قوانین اسلامی و شناخت حق از باطل، پیش‌بینی نشده است.

جدول ۳: تحلیل محتوای سازه شایستگی‌های اعتقادی تربیت دینی

فراوانی	گویه‌های سازه شایستگی‌های اعتقادی تربیت دینی	
۰	خودآگاهی	۱
۰	التزام به ارزشها	۲
۰	توکل	۳
۰	امیدواری	۴
۱۵	توحید	۵
۱۰	نبوت	۶
۱۶	معاد	۷
۰	علم‌دوستی	۸
۰	نوع‌دوستی	۱۰
۱	عدالت‌دوستی	۱۱
۴	فطرت‌مداری	۱۲
۴۶	فراوانی	

جدول ۳، وضعیت سازه شایستگی‌های اعتقادی تربیت دینی را در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان نشان می‌دهد. بر اساس جدول، در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات، شایستگی توحید با فراوانی ۱۵، نبوت با فراوانی ۱۰، معاد با فراوانی ۱۶، عدالت‌دوستی با فراوانی ۱ و فطرت‌مداری با فراوانی ۴، مورد توجه قرار گرفته است؛ ولی به شایستگی خودآگاهی، التزام به ارزشها، توکل، امیدواری، علم‌دوستی و نوع‌دوستی در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان توجه نشده است.

۲۳۶ ♦ تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی...

بنابر این، می‌توان نتیجه گرفت که امکان آموزش شایستگی‌های توحید، نبوت، معاد، عدالت‌دوستی و فطرت‌مداری در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان تعریف شده است؛ ولی امکان آموزش شایستگی‌های خودآگاهی، التزام به ارزشها، توکل، امیدواری، علم‌دوستی و نودوستی پیش‌بینی نشده است.

جدول ۴: تحلیل محتوای سازه شایستگی‌های اخلاقی تربیت دینی

فرآوانی	گویه‌های سازه شایستگی‌های اخلاقی تربیت دینی	
۰	خوشرویی	۱
۱	صبر	۲
۰	محبت	۳
۰	عزت نفس	۵
۱	شجاعت	۶
۰	ایثار	۷
۰	وفای به عهد	۸
۰	تفکر خلاقانه	۹
۰	تفکر انتقادی	۱۰
۰	اخلاص	۱۱
۰	صداقت	۱۲
۰	خودسازی	۱۳
۰	سعه صدر	۱۴
۰	روحیه ساده‌زیستی	۱۵
۰	وجدان اخلاقی	۱۶
۲	فرآوانی	

جدول ۴، وضعیت سازه شایستگی‌های اخلاقی تربیت دینی را در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان نشان می‌دهد. بر اساس جدول، در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات، فقط شایستگی‌های صبر با فرآوانی ۱ و شجاعت با فرآوانی ۱ مورد توجه قرار گرفته است؛ ولی به شایستگی‌های خوشرویی، محبت، عزت نفس، ایثار، وفای به عهد، تفکر خلاقانه، تفکر انتقادی، اخلاص، صداقت، خودسازی، سعه صدر، روحیه ساده‌زیستی و وجدان اخلاقی در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان توجه نشده است. بنابر این، می‌توان نتیجه گرفت که امکان آموزش شایستگی‌های صبر و شجاعت در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان تعریف شده است؛ ولی امکان آموزش شایستگی‌های خوشرویی، محبت، عزت نفس، ایثار، وفای به عهد،

تفکر خلاقانه، تفکر انتقادی، اخلاص، صداقت، خودسازی، سعه صدر، روحیه ساده زیستی و وجدان اخلاقی پیش‌بینی نشده است.

جدول ۵: تحلیل محتوای سازه شایستگی‌های سیاسی تربیت دینی

گویه‌های سازه شایستگی‌های سیاسی تربیت دینی	فراوانی
۱ بصیرت	۰
۲ ولایتمداری	۰
۳ مشارکت سیاسی	۰
۴ عدالت‌خواهی	۰
۵ ظلم‌ستیزی	۰
۶ حق‌گرایی	۰
۷ حکومت اسلامی	۴
۸ وحدت مسلمین	۰
۹ صلح‌جویی	۰
فراوانی	۴

جدول ۵، وضعیت سازه شایستگی‌های سیاسی تربیت دینی را در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان نشان می‌دهد. بر اساس جدول، در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات، فقط شایستگی حکومت اسلامی با فراوانی ۴ مورد توجه قرار گرفته است. ولی به شایستگی بصیرت، ولایتمداری، مشارکت سیاسی، عدالت‌خواهی، ظلم‌ستیزی، حق‌گرایی، وحدت مسلمین و صلح‌جویی در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان توجه نشده است. بنابر این، می‌توان نتیجه گرفت که امکان آموزش شایستگی حکومت اسلامی در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان تعریف شده است؛ ولی امکان آموزش دیگر شایستگی‌های بصیرت، ولایتمداری، مشارکت سیاسی، عدالت‌خواهی، ظلم‌ستیزی، حق‌گرایی، وحدت مسلمین و صلح‌جویی پیش‌بینی نشده است.

جدول ۶: تحلیل محتوای سازه شایستگی‌های عبادی تربیت دینی

گویه‌های سازه شایستگی‌های عبادی تربیت دینی	فراوانی
۱ تکالیف دینی	۰
۲ اقامه نماز	۵
۳ عبادت مخلصانه	۰
۴ دادن زکات	۵
۵ قرائت قرآن	۱

۲۳۸ ♦ تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی...

۶	شکرگزاری	۱
۷	خویشن‌داری	۰
۸	عبودیت	۰
۹	عمل صالح	۰
۱۰	جهاد در راه خدا	۱
فراوانی		۱۳

جدول ۶، وضعیت سازه شایستگی‌های عبادی تربیت دینی را در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان نشان می‌دهد. بر اساس جدول، در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات، شایستگی اقامه نماز با فراوانی ۵، دادن زکات با فراوانی ۵، قرائت قرآن با فراوانی ۱، شکرگزاری با فراوانی ۱ و شایستگی جهاد در راه خدا با فراوانی ۱ مورد توجه قرار گرفته است؛ ولی به شایستگی تکالیف دینی، عبادت مخلصانه، خویشن‌داری، عبودیت و عمل صالح در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان توجه نشده است. بنابر این، می‌توان نتیجه گرفت که امکان آموزش شایستگی اقامه نماز، دادن زکات، قرائت قرآن، شکرگزاری و شایستگی جهاد در راه خدا، در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان تعریف شده است؛ ولی امکان آموزش دیگر شایستگی‌های تکالیف دینی، عبادت مخلصانه، خویشن‌داری، عبودیت و عمل صالح پیش‌بینی نشده است.

جدول ۷: تحلیل محتوای سازه شایستگی‌های اجتماعی تربیت دینی

گویه‌های سازه شایستگی‌های اجتماعی تربیت دینی		فراوانی
۱	امر به معروف و نهی از منکر	۱
۲	نقدپذیری	۱
۳	احساس مسئولیت	۰
۴	همکاری	۰
۵	بدعت‌زدایی	۰
فراوانی		۲

جدول ۷، وضعیت سازه شایستگی‌های اجتماعی تربیت دینی را در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان نشان می‌دهد. بر اساس جدول، در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات، فقط شایستگی امر به معروف و نهی از منکر با فراوانی ۱ و شایستگی نقدپذیری با فراوانی ۱ مورد توجه قرار گرفته است؛ ولی به شایستگی احساس مسئولیت، همکاری و بدعت‌زدایی در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان توجه نشده است. بنابر این، می‌توان نتیجه گرفت که امکان آموزش

شایستگی امر به معروف و نهی از منکر و شایستگی نقدپذیری در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان تعریف شده است؛ ولی امکان آموزش دیگر شایستگیهای احساس مسئولیت، همکاری و بدعتزدایی پیشبینی نشده است.

جدول ۸: تحلیل محتوای سازه شایستگیهای خانوادگی تربیت دینی

فرآوانی	گویههای سازه شایستگیهای خانوادگی تربیت دینی	
۰	احسان به والدین	۱
۰	صله رحم	۲
۰	تربیت جنسی	۳
۱	تشکیل و تحکیم خانواده	۴
۱	فرآوانی	

جدول ۸، وضعیت سازه شایستگیهای خانوادگی تربیت دینی را در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان نشان می‌دهد. بر اساس جدول، در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات، فقط شایستگی تشکیل و تحکیم خانواده با فرآوانی ۱ مورد توجه قرار گرفته است؛ ولی به شایستگی احسان به والدین، صله رحم و تربیت جنسی در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان توجه نشده است. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که امکان آموزش شایستگی تشکیل و تحکیم خانواده در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان تعریف شده است؛ ولی امکان آموزش دیگر شایستگیهای احسان به والدین، صله رحم و تربیت جنسی پیشبینی نشده است.

جدول ۹: تحلیل محتوای سازه شایستگیهای جسمانی و روانی تربیت دینی

فرآوانی	گویههای سازه شایستگیهای جسمانی و روانی تربیت دینی	
۱	حفظ سلامت جسم و روح	۱
۴	حفظ محیط زیست	۲
۰	تفریحات سالم	۳
۱	ورزش	۴
۲	تغذیه سالم	۵
۸	فرآوانی	

جدول ۹، وضعیت سازه شایستگیهای جسمانی و روانی تربیت دینی را در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان نشان می‌دهد. بر اساس جدول، در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات، شایستگی حفظ سلامت جسم و روح با فرآوانی ۱، شایستگی حفظ محیط زیست با فرآوانی ۴، شایستگی ورزش با فرآوانی ۱ و شایستگی تغذیه

۲۴۰ ♦ تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی...

سالم با فراوانی ۲ مورد توجه قرار گرفته است. ولی به شایستگی تفریحات سالم در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان توجه نشده است. بنابر این، می‌توان نتیجه گرفت که امکان آموزش شایستگی حفظ سلامت جسم و روح، شایستگی حفظ محیط زیست، شایستگی ورزش و شایستگی تغذیه سالم در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان تعریف شده است؛ ولی امکان آموزش شایستگی تفریحات سالم پیش‌بینی نشده است.

جدول ۱۰: تحلیل محتوای سازه شایستگی‌های اقتصادی - حرفه‌ای تربیت دینی

فراوانی	گروه‌های سازه شایستگی‌های اقتصادی - حرفه‌ای تربیت دینی	
۰	کسب و کار حلال	۱
۰	پرهیز از بطالت و بیکاری	۲
۰	انصاف	۳
۰	پرهیز از اسراف و تبذیر	۴
۰	فراوانی	

جدول ۱۰، وضعیت سازه شایستگی‌های اقتصادی - حرفه‌ای تربیت دینی را در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان نشان می‌دهد. بر اساس جدول، در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات، هیچ کدام از شایستگی‌های کسب و کار حلال، پرهیز از بطالت و بیکاری، انصاف و پرهیز از اسراف و تبذیر در سرفصلهای برنامه درسی برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان توجه نشده است. بنابر این، می‌توان نتیجه گرفت که امکان آموزش شایستگی‌های کسب و کار حلال، پرهیز از بطالت و بیکاری، انصاف و پرهیز از اسراف و تبذیر پیش‌بینی نشده است؛ لذا آموزش این شایستگی‌ها باید مورد توجه جدی قرار گیرد.

جدول ۱۱: خلاصه تحلیل محتوای شایستگی‌های تربیت دینی در برنامه درسی

ردیف	شایستگی‌های تربیت دینی	فراوانی
۱	شناختی	۵۳
۲	اعتقادی	۴۶
۳	اخلاقی	۲
۴	سیاسی	۴
۵	عبادی	۱۳
۶	اجتماعی	۲
۷	خانوادگی	۱

۸	جسمانی- روانی	۸
۰	اقتصادی- حرفه‌ای	۹

جدول ۱۱، وضعیت سازه شایستگی‌های تربیت دینی را در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان نشان می‌دهد. بر اساس جدول، در سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان، به ترتیب بیشترین به کمترین، سازه شایستگی‌های تربیت دینی شناختی با فراوانی ۵۳، اعتقادی با فراوانی ۴۶، عبادی با فراوانی ۱۳، جسمانی- روانی با فراوانی ۸، سیاسی با فراوانی ۴، اخلاقی با فراوانی ۲، اجتماعی با فراوانی ۲، خانوادگی با فراوانی ۱، اقتصادی- حرفه‌ای با فراوانی ۰ توجه شده است.

(د) بحث و نتیجه‌گیری

امروزه معلمان الهیات و معارف اسلامی در مدارس، نقش بسیار زیادی را در آموزش و کسب شایستگی‌های تربیت دینی دانش‌آموزان دارند. با این حال، آموزش این شایستگی‌ها به دانش‌آموزان برای معلمان در گرو این است که دانشجو معلمان در دانشگاه فرهنگیان، از قبل شایستگی‌های تربیت دینی را کسب کرده باشند. بدیهی است که بخش اعظمی از آموزش شایستگی‌های تربیت دینی به دانشجو معلمان، به میزان پوشش‌دهی برنامه درسی به این شایستگی‌ها بستگی دارد؛ بدین صورت که باید شایستگی‌های تربیت دینی از قبل در برنامه درسی دانشجو معلمان رشته دبیری الهیات و معارف اسلامی گنجانده شده باشد. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر، تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی در برنامه درسی دانشجو معلمان رشته دبیری الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان بود.

یافته‌های پژوهش در بخش مصاحبه با اساتید رشته معارف برای آموزش شایستگی‌های تربیت دینی، بیانگر استخراج ۹ شایستگی اصلی و ۷۰ مؤلفه، شامل شایستگی‌های تربیت دینی شناختی (۹ مؤلفه)، اعتقادی (۱۱ مؤلفه)، عبادی (۱۰ مؤلفه)، جسمانی- روانی (۵ مؤلفه)، سیاسی (۹ مؤلفه)، اخلاقی (۱۵ مؤلفه)، اجتماعی (۵ مؤلفه)، خانوادگی (۴ مؤلفه) و اقتصادی- حرفه‌ای (۴ مؤلفه) بود. در این ارتباط، غلام‌پور و همکاران (۱۴۰۰)، عباسی و همکاران (۱۳۹۸) و باقری‌نیا و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعات خود به نتایجی اشاره کردند که تا حدودی با یافته‌های این پژوهش مطابقت دارد. بررسی سرفصلها طبق چک‌لیست اولیه استخراج شده از مصاحبه، نشان داد که سرفصلهای برنامه درسی الهیات و معارف اسلامی، بخش زیادی از شایستگی‌های تربیت دینی را مورد پوشش قرار داده است. در این بین، بدیهی است که جدا

۲۴۲ ♦ تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی...

از پوشش‌دهی برنامه درسی، نوع رویکرد برنامه درسی، اساسی‌ترین نقش را در آموزش شایستگی‌های تربیت دینی دانشجویان معلمان ایفا می‌کند. امروزه برنامه درسی در آموزش عالی به شکل محسوسی تنها بر کسب مباحث دانشی و نظری تأکید می‌ورزد و منجر به این شده که دانشجویان بدون اینکه شایستگی‌های لازم را در خصوص آن موضوع کسب کنند، تنها یک سری مطالب را به خاطر بسپارند؛ در حالی که وقتی سخن از شایستگی می‌شود، بدین معناست که یک فرد برای کسب شایستگی در هر موضوعی باید سه بخش دانش، مهارت و نگرش لازم را در آن خصوص کسب کند. از این رو، اساتید دانشگاه فرهنگیان برای آموزش تربیت دینی باید در مرحله اول، مباحث دانشی آن شایستگی که در برنامه درسی گنجانده شده است، به دانشجویان ارائه کنند تا دانش نظری لازم را در آن خصوص کسب کنند و در مرحله بعد، از رویکردهای تدریس با محوریت علاقه دانشجویان برای ایجاد نگرش مثبت در ارتباط با تربیت دینی بهره بگیرند تا آموزش و کسب شایستگی‌های تربیت دینی تسهیل شود. از این رو، نوع رویکرد تدریس هرچه مبتنی بر روشهای فعال باشد، دانشجویان با لذت بیشتری نسبت به کسب شایستگی‌های تربیت دینی اقدام خواهند کرد. با تمام این اوصاف، گفتنی است که ابتدا باید شایستگی‌های تربیت دینی در برنامه درسی رسمی در قالب محتوا تأکید شده باشند تا کسب شایستگی‌های تربیت دینی را تسریع ببخشند؛ زیرا اساتید، بخش اعظمی از آموزش تربیت دینی را با توجه به سرفصلهای برنامه درسی در کلاس به دانشجویان آموزش می‌دهند. بنابر این، چنانچه توجهی به دانش و محتوای شایستگی‌های تربیت دینی در سرفصلهای برنامه درسی نشده باشد، این موضوع می‌تواند کسب دانش، مهارت و نگرش شایستگی‌های تربیت دینی دانشجویان را با تردید روبه‌رو کند.

در ادامه به وضعیت هر کدام از شایستگی‌های تربیت دینی در برنامه درسی رشته الهیات و معارف اسلامی پرداخته می‌شود.

یافته‌ها در خصوص شایستگی شناختی نشان داد که در برنامه درسی رشته الهیات و معارف اسلامی، اکثر مؤلفه‌های این شایستگی تا حدودی حضور دارند؛ با این حال نیاز است که مؤلفه‌های دیگر این شایستگی، همچون خودشناسی، خردورزی و تعقل، کرامت انسان، قوانین اسلامی، شناخت حق و باطل که در برنامه درسی مغفول مانده‌اند نیز مورد توجه قرار بگیرند.

شایستگی اعتقادی، یکی دیگر از مواردی بود که میزان حضور آن در دروس رشته الهیات بررسی شد. در این ارتباط یافته‌ها بیانگر وجود مؤلفه‌هایی همچون: توحید، نبوت، معاد، عدالت‌دوستی و فطرت‌مداری در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات بود، با این حال، توجهی به مؤلفه‌های دیگر از جمله: خودآگاهی، التزام به ارزشها، توکل، امیدواری، علم‌دوستی و نوع‌دوستی نشده است.

نتایج این پژوهش در ارتباط با میزان حضور شایستگی‌های اخلاقی در برنامه درسی، روشن کرد که امکان آموزش مؤلفه‌های صبر و شجاعت در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان تعریف شده است. ولی امکان آموزش دیگر مؤلفه‌های شایستگی اخلاقی از جمله: خوشرویی، محبت، عزت نفس، ایثار، وفای به عهد، تفکر خلاقانه، تفکر انتقادی، اخلاص، صداقت، خودسازی، سعه صدر، روحیه ساده‌زیستی و شایستگی وجدان اخلاقی پیش‌بینی نشده است.

در این پژوهش همچنین میزان حضور شایستگی‌های سیاسی در برنامه درسی رشته الهیات بررسی شد که بررسی آن، بیانگر وجود مؤلفه‌های حکومت اسلامی در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان بود. با این وجود، امکان آموزش دیگر مؤلفه‌ها از جمله: بصیرت، ولایتمداری، مشارکت سیاسی، عدالت‌خواهی، ظلم‌ستیزی، حق‌گرایی، وحدت مسلمین و صلح‌جویی در برنامه درسی پیش‌بینی نشده است.

شایستگی‌های عبادی یکی دیگر از مواردی بود که در سرفصلهای برنامه درسی تحلیل شد. در این ارتباط، یافته‌ها بیانگر توجه به بخش اعظمی از مؤلفه‌های این شایستگی بود؛ با این حال نیاز است مؤلفه‌های دیگر از جمله: تکالیف دینی، عبادت مخلصانه، خویش‌داری، عبودیت و عمل صالح مورد توجه قرار گیرند.

شایستگی‌های اجتماعی یکی دیگر از شاخصهایی بود که در این پژوهش، میزان حضور آن در سرفصلهای برنامه درسی بررسی شد. تحلیل یافته‌ها بیانگر این بود که به مؤلفه‌های آن، همچون: امر به معروف و نهی از منکر و شایستگی نقدپذیری در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان توجه شده است؛ ولی موارد دیگر از جمله: احساس مسئولیت، همکاری و بدعت‌زدایی در برنامه درسی رسمی مورد توجه قرار نگرفته‌اند.

نتایج این پژوهش در ارتباط با میزان حضور شایستگی‌های خانوادگی در برنامه درسی نشان داد که امکان آموزش مؤلفه تشکیل و تحکیم خانواده در بین سرفصلهای برنامه درسی

۲۴۴ ♦ تحلیل آموزش مغفول شایستگی‌های تربیت دینی...

رشته الهیات در دانشگاه فرهنگیان تعریف شده است. ولی امکان آموزش دیگر مؤلفه‌ها همانند احسان به والدین، صلۀ رحم و تربیت جنسی پیش‌بینی نشده است.

در این پژوهش همچنین وجود شایستگی‌های جسمانی- روانی نیز در سرفصلهای برنامه درسی بررسی شد که نتایج حاکی از توجه قابل ملاحظه‌ای به این شایستگی بود. با این حال، بررسی شایستگی‌های اقتصادی- حرفه‌ای در سرفصلهای برنامه درسی حاکی از مغفول ماندن آن بود؛ لذا نیاز است که زیرمؤلفه‌های کسب و کار حلال، پرهیز از بطالت و بیکاری، انصاف و پرهیز از اسراف و تبذیر در این رشته تعریف شوند.

یافته‌ها همچنین در خصوص وضعیت شایستگی‌های تربیت دینی در بین سرفصلهای برنامه درسی رشته الهیات و معارف اسلامی نشان داد که به شایستگی‌های شناختی تربیت دینی با بیشترین فراوانی و سازه شایستگی‌های حرفه‌ای اقتصادی تربیت دینی با کمترین فراوانی توجه شده است.

به طور کلی می‌توان استدلال کرد که محتوا در برنامه درسی آموزش الهیات باید به شکلی باشد که فرد با توجه به پیچیدگی‌ها و دگرگونی‌های دنیای امروزی، عملکرد هر چه بهتری در تقابل با چالشهای آموزشی داشته باشد. بنابر این، محتوا باید با تأکید بر مفاهیم شخصی، باعث شود تا فراگیران با استفاده از تجربه مستقیم دنیای اطراف و واکنش به تجارب کسب‌شده خود، باروری و تحریک ذهنی خود را نسبت به شایستگی‌های تربیت دینی ارتقا دهند. در این بین، بهره‌گیری از روشهای تدریس مناسب برای بهبود فرایند یاددهی- یادگیری تربیت دینی، یکی از عناصر اصلی در کسب و پرورش شایستگی‌ها، مهارتها و توانایی‌های تربیت دینی فراگیران است. لذا استفاده از روشهای تدریس فعال، همانند بحث گروهی، پرسش پاسخ، روش نمایشی، واحد کار، حل مسئله و اکتشافی، می‌توانند به عنوان راهبردهای مطلوب تلقی شوند. همچنین ارزشیابی به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم برنامه درسی تربیت دینی، نقش مهمی در بهبود فرایند یاددهی- یادگیری فراگیران دارد. بر این اساس و از آنجا که هدف از رشته الهیات، پرورش فراگیرانی است که با کسب یک سری مهارتها و شایستگی‌ها، به عنوان عضو فعال در حوزه آموزشی ایفای نقش کنند، ضروری است که از فرایندهای ارزشیابی مناسب، همچون: ارزشیابی از گروه، ارزشیابی از فعالیتهای عملکردی و ارزشیابی از فعالیتهای توصیفی دانشجومعلم، برای تعیین هر چه بهتر چگونگی پیشرفت آنان استفاده شود.

با توجه به نتایج، چنانچه این شایستگی‌های مغفول در سرفصلهای برنامه درسی دانشجومعلم‌ان گنجانده شوند، آنها می‌توانند نسبت به کسب این شایستگی‌ها موفق شوند. البته گفتنی است که آموزش و کسب شایستگی‌های تربیت دینی، مستلزم حمایت برنامه درسی پنهان، همانند نوع تعاملات، جو و مقررات و محیط فیزیکی است؛ زیرا بسیاری از تجارب و یادگیری‌های دانشجومعلم‌ان در فضای آموزشی، به علت واپس زدن برنامه درسی پنهان نسبت به برنامه درسی رسمی کسب نمی‌شود. بر این اساس و از آنجا که آموزش شایستگی‌های تربیت دینی به عنوان جزء جدایی‌ناپذیر از صلاحیتهای دانشجومعلم‌ان رشته الهیات و معارف اسلامی در دانشگاه فرهنگیان محسوب می‌شود، لذا ضروری است که دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان آموزشی دانشگاه فرهنگیان، پیش از هر چیز، اقدامات لازم را در خصوص بازنگری برنامه درسی دبیری رشته الهیات و معارف اسلامی بر اساس شایستگی‌های تربیت دینی انجام دهند.

منابع

- اکرمی، سید کاظم؛ علی دلاور و محمدرضا تمسکی (۱۳۹۸). «وضعیت کنونی تربیت دینی و اخلاقی دانش‌آموزان بر اساس شاخصهای سند تحول». علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ش ۹ (۱۶): ۱۵۰-۱۲۶.
- باقری‌نیا، حسن؛ محسن ایمانی، علیرضا صادق‌زاده قمصری و سید مهدی سجادی (۱۳۹۵). «آسیب‌شناسی تربیت دینی با نظر به مبانی معرفت‌شناسی دینی، اندیشه‌های نوگرایانه نصر حامد ابوزید». پژوهشنامه تربیتی، ش ۱۱ (۴۷): ۲۰-۱.
- پاکزاد، عبدالعلی (۱۳۹۰). «بررسی تحلیلی برخی از روشهای تربیتی در قرآن». معرفت، ش ۱۶۰ (۲): ۳۲-۱۳.
- خوشی، ابوالفضل؛ حسن ملکی و ابراهیم کلانتری (۱۳۹۲). «طراحی و تبیین اهداف مطلوب انقلاب اسلامی (برنامه درسی دروس معارف اسلامی دانشگاهها)». مطالعات انقلاب اسلامی، سال دهم، ش ۳۲: ۱۴۶-۱۱۹.
- رحمان‌پور، محمد و سید ابراهیم میرشاه جعفری (۱۳۹۵). «آسیبهای تربیت دینی و ارائه راهکارهای مناسب از دیدگاه صاحب‌نظران با رویکرد برنامه‌ریزی درسی». پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ش ۲۴ (۳۲): ۵۲-۳۱.
- سیحانی‌نژاد، مهدی؛ نجمه احمدآبادی، آزاد محمدی و فاطمه اشرفی (۱۳۹۳). «تبیین ماهیت، ابعاد و مؤلفه‌های علم تربیت دینی». مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ش ۱۸ (۵۸): ۵۶-۳۹.
- سلیمی، جمال؛ لطف‌اله ساعد موجشی و آرش عبدی (۱۳۹۷). «واکاوی وضعیت دانشگاه فرهنگیان بر حسب تجارب زیسته دانشجویان - معلمان؛ یک مطالعه آمیخته». پژوهشهای برنامه درسی، ش ۸ (۲): ۹۸-۱۲۱.
- صادق‌زاده قمصری، علیرضا و حنیفه‌زاده (۱۳۹۷). «راهنمای برنامه درسی تعلیمات راهنمایی دبیرستان و پیش‌دانشگاهی در بوته نقد». تربیت اسلامی، ش ۱ (۶): ۲۴۲-۲۰۹.
- صفرنواده، مریم؛ نعمت‌الله موسی‌پور، محبوبه اظهري و عبدالسعید محمدشفیعی (۱۳۹۸). «تجربه زیسته دانشجومعلم‌ان دانشگاه فرهنگیان از برنامه جدید کارورزی تربیت معلم ایران». مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، ش ۱ (۱۹): ۱۶۹-۱۴۹.
- عباسی، ذکیا؛ حسن ملکی و سعید بهشتی (۱۳۹۸). «طراحی الگوی تربیت اخلاقی در آموزش عالی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم از دیدگاه تفسیر المیزان بر اساس روش داده‌بنیاد». اندیشه‌های نوین تربیتی، ش ۱۵ (۲): ۱۲۲-۹۹.
- غلام‌پور، میثم؛ علی عسگری، زینب سرزهی و علی مهدوی‌فرد (۱۴۰۰). «تبیین ویژگی برنامه درسی تربیت دینی با توجه به قرآن کریم و سیره تربیتی معصومان (ع): فراتر کیب بر اساس مدل اروین». آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث، ش ۷ (۱): ۱۴۸-۱۲۷.

- فتحی واجارگاه، کورش و حسین مؤمنی مهمویی (۱۳۸۸). «بررسی نقش عوامل مؤثر بر مشارکت اعضای هیأت علمی در برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی». *آموزش عالی ایران*، ش ۱(۱): ۱۶۵-۱۳۹.
- قاسم‌پور، عرفانه؛ الهه قاسم‌پور و احمد ملکی‌پور (۱۳۹۶). «مطالعه برنامه درسی اجرا شده و کسب‌شده دروس عمومی معارف اسلامی در آموزش عالی با تأکید بر روش آمیخته». *پژوهشهای کیفی در برنامه درسی*، ش ۳(۶): ۱۱۲-۸۸.
- کیومرثی، غلامعلی (۱۳۸۹). *مبانی و اصول تربیت دینی*. تهران: [بی‌نا].
- مجیدی، محمدرضا و ابوالقاسم فاتحی (۱۳۸۵). «سنجش نگرش دانشجویان نسبت به برنامه‌ریزی دروس معارف اسلامی». *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ش ۴۱: ۵۶-۳۷.
- محبی، علی و روح‌الله کریمی خویگانی (۱۳۹۲). «بررسی عناصر آموزشی مؤثر بر نظام تربیت دینی دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی». *مدیریت بر آموزش انتظامی*، ش ۱(۲۴): ۷۵-۸۸.
- ملکی‌پور، احمد؛ رضوان حکیم‌زاده و مرضیه دهقانی (۱۳۹۸). *آموزش مبتنی بر شایستگی در برنامه درسی: راهنمای عمل در علوم اجتماعی و رفتاری*. تهران: دانشگاه تهران.
- ندایی، هاشم؛ حسن بختیاری و جعفر محمدی (۱۳۹۳). «بررسی شاخصهای تربیت دینی در برنامه‌های درسی دوره‌های فرماندهان و مدیران». *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۲۱(۱۹): ۳۹-۲۳.
- یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۹۵). *اصول برنامه‌ریزی درسی*. تهران: یادواره.
- یزدخواستی، علی؛ اسداله بابایی‌فرد و اعظم کیانی (۱۳۹۷). «بررسی عوامل مؤثر بر تربیت دینی دانشجویان دانشگاه کاشان». *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۳(۴): ۱۵۲-۱۲۹.
- Abbasi, Z.; H. Malaki & S. Beheshti (2019). "Designing a model of moral education in higher education based on The basis moral teachings of the Holy Quran and perspective of Almizan Interpretation based on the Grounded Theory". *The Journal of New Thoughts on Education*, 15(2): 99-122.
- Akrami, S.K.; A. Delavar & M.R. Tamasoki (2019). "Current status of religious and moral education of students (Third year high school 2) based on the indicators of the Transformation Document". *Islamic Perspective on Educational Science*, 9(16): 126-150.
- Bagheri Nia, H. (2016). "Pathology of religious education, with regard to, foundations of religious epistemology of Nasr Hamid Abu Zayd's modernistic view". *Educational researches*, 11(47): 1-20.
- Fathi Vajargah, K. & H. Momeni Mahmoei (2009). "Study of affecting factors on participation of the members of the department in designing curriculum". *Ihej*, 1(1): 139-165.
- Ghasempour E.; E. Ghasempour & A. Malekipour (2017). "Studying the implemented and obtained curriculum of general courses of Islamic education in higher education with an emphasis on the mixed method". *Qualitative Research in Curriculum*, 3(6): 88-112.

- Gholampour, M.; A. Asgari, Z. Sarzahi & A. Mahdavi-fard (2021). "Explanation of the religious nurture curriculum according to Quran and The educational life of the infallibles: Meta – Synthesis on Erwin Model". *Educational Doctrines in Quran and Hadith*, 7(1): 127-148.
- Khoshi, A.; H. Maleki & E. Kalantari (2013). "Designing and explaining the desirable goals of the Islamic Revolution (Islamic University Curriculum)". *Scientific Quarterly Journal of Islamic Revolution Studies*, 10(32): 119-146.
- Majidi, M.R. & A. Fatehi (2006). "Measurement of Students Attitude toward Religion Course". *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 12(3): 37-55.
- Malekipour, A.; R. Hakimzadeh & M. Dehghani (2019). **Competency-based education in the curriculum**. Tehran.
- Mohebi, A. & R. Karimi Khoigani (2013). "To study effective training factors on religion education of I.R.I police student". *The Quarterly Management on Police Training*, 1(24): 75-88.
- Nedei, H.; H. Bakhtiari & H. Mohamadi (2014). "Examining the indicators of religious education in the curricula of the courses of commanders and managers". *Scientific Journal of Islamic Education*, 21(19): 83-102.
- Pakzad A. (2011). "An analytical study of some educational methods in the Quran". *Journal of Marefat*, 160(2): 13-32.
- Qumarsi, Gh. (2010). **Basics and principles of religious education**. Tehran.
- Rahmanpour, M. & E. Mirshah (2016). "The religious education and providing suitable solutions from the point of view of experts with curriculum planning approach". *Scientific Journal of Islamic Education*, 24(32): 31-52.
- Sadeq-zada Qamsari, A. & S. Hanifa-zada (2018). "The Methodological Explanation and Critique of the Process of the Conceptual Analysis of Education in the Research Entitled "An Introduction to the Philosophy of Education in the Islamic Republic of Iran". *Journal of Islamic Education*, 16(36): 7-37.
- Safarnavadeh, M.; N. Musapoor, M. Azhari & A. Mohammad Shafiy (2019). "The Students' Experience of the New Program of Internship on the Teacher Education in the Farhangian University of Iran". *Journal of higher education curriculum studies*, 10(19): 149-169.
- Salimi J.; L. Mochshi & A. Abdi (2018). "Examining The Status of The Farhangian University According to Student-Teacher's Life Experiences: A Mixed Study". *Journal of Curriculum research*, 8(2): 98-144.
- Sobhanejad M.; N. Ahmadabadi, A. Mohamadi & F. Ashrafi (2014). "Analyzing the Essence, Aspects and Components of Religious Training Science". , 18(58): 39-56.
- Supreme Council of Cultural Revolution. (2010). Farhangian University Statutes.
- Yarmohamadian, M.R. (2016). **Principles of curriculum planning**. Tehran: Yadvareh.
- Yazdkhasti, A.; A. Babaiefard & A. Kiani (2018). "The Study of Factors Affecting Religious Education of Kashan University Students". *Qaie*, 3(4): 129-152.